

Marta Musiał

Uniwersytet Szczeciński

RACJONALNOŚĆ GOSPODAROWANIA FINANSAMI OSOBISTYMI*

Wprowadzenie

Na przestrzeni ostatnich lat pojawiło się wiele modeli racjonalności, zarówno modeli czysto matematycznych, społecznych, jak i psychologicznych. Teorie racjonalności obrazują charakter ludzkich zachowań, ukazując ich słuszość bądź niepoprawność.

Celem artykułu jest usystematyzowanie ujęć racjonalności w odniesieniu do gospodarowania finansami osobistymi. Zostanie podjęta w nim próba konceptualizacji racjonalności gospodarowania z wykorzystaniem metody *mind-mapping*¹. Analiza omawianego tematu będzie obejmowała w kolejności następujące zagadnienia:

- wybrane teorie racjonalności w ekonomii,
- istota procesu gospodarowania finansami osobistymi,
- koncepcja racjonalności gospodarowania finansami osobistymi.

1. Racjonalność w ekonomii – pojęcie, klasyfikacja, znaczenie

Termin „racjonalność” pochodzi od łacińskiego słowa *rationalis*, tłumaczonego jako: rozsądny, uzasadniony, oparty na wiedzy, przemyślany². W znaczeniu filozoficznym termin „racjonalny”, czyli oparty na rozumie, odróżnia się od pojęcia „irracjonalny”, określającego zjawiska intuicyjne lub objawione. W sensie

---

* Artykuł finansowany w ramach projektu „Inwestycja w wiedzę motorem rozwoju innowacyjności w regionie – II edycja” współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i Budżetu Państwa Poddziałanie 8.2.2 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013.

¹ *Mind-mapping* to metoda porządkowania i systematyzowania wiedzy (informacji). Pozwala na stworzenie przejrzystego, całościowego obrazu analizowanego zagadnienia.

² *Słownik języka polskiego*. T. III. PWN, Warszawa 1999, s. 7.

psychologicznym działaniem racjonalne to działanie z rozmysłem, w przeciwieństwie do działania impulsywnego czy odruchowego. W socjologii przyjmuje się, że podmiot racjonalny kieruje się hierarchią wartości, preferencji uznanych w danej grupie społecznej³.

Termin racjonalność często bywa traktowany jako synonim efektywności, tymczasem przy ich nierozdzielalnym związku racjonalność odnosi się do decyzji, czyli ekonomicznego wyboru, zaś efektywność do rezultatów tej decyzji⁴.

Problem racjonalności wyborów, decyzji czy postępowania konsumentów lub grup szczególnie szeroko został rozpowszechniony w naukach ekonomicznych (rys. 1). Teoria ekonomii zakłada, że podmioty działające na rynku, w tym osoby fizyczne, gospodarstwa domowe czy konsumenci, przy podejmowaniu decyzji rynkowych kierują się zasadą racjonalności. Oznacza to, że dokonują optymalnego wyboru koszyka produktów, czyli osiągają maksimum satysfakcji z ich nabycia przy danym układzie finansowym lub nabywając określony koszyk dążą do osiągnięcia preferowanego stopnia satysfakcji, minimalizując jednocześnie nakłady finansowe⁵. Jeżeli podmiot tak postępuje, to według O. Lange optymalnie wykorzystuje środki i jest gospodarny.

Użycie środków w sposób nieoptymalny autor nazywa marnotrawstwem. Podejście to nazwiemy maksymalizująco-minimalizującym⁶.

Z analitycznego punktu widzenia zagadnienie racjonalności tworzą dwie składowe. Pierwsza z nich to racjonalny wybór celów, natomiast druga to racjonalny dobór środków do ich realizacji⁷. Racjonalność instrumentalna nie określa celów, lecz relacje (zbieżność, rozbieżność) między celami a dobranymi przez podmiot środkami na podstawie jego wiedzy⁸.

³ J. Unold: *Racjonalność – kategoria indywidualistyczna czy zbiorowa?* W: *Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*. Red. T. Dudycz. Prace Naukowe. AE, Wrocław 2005, nr 1060, s. 436.

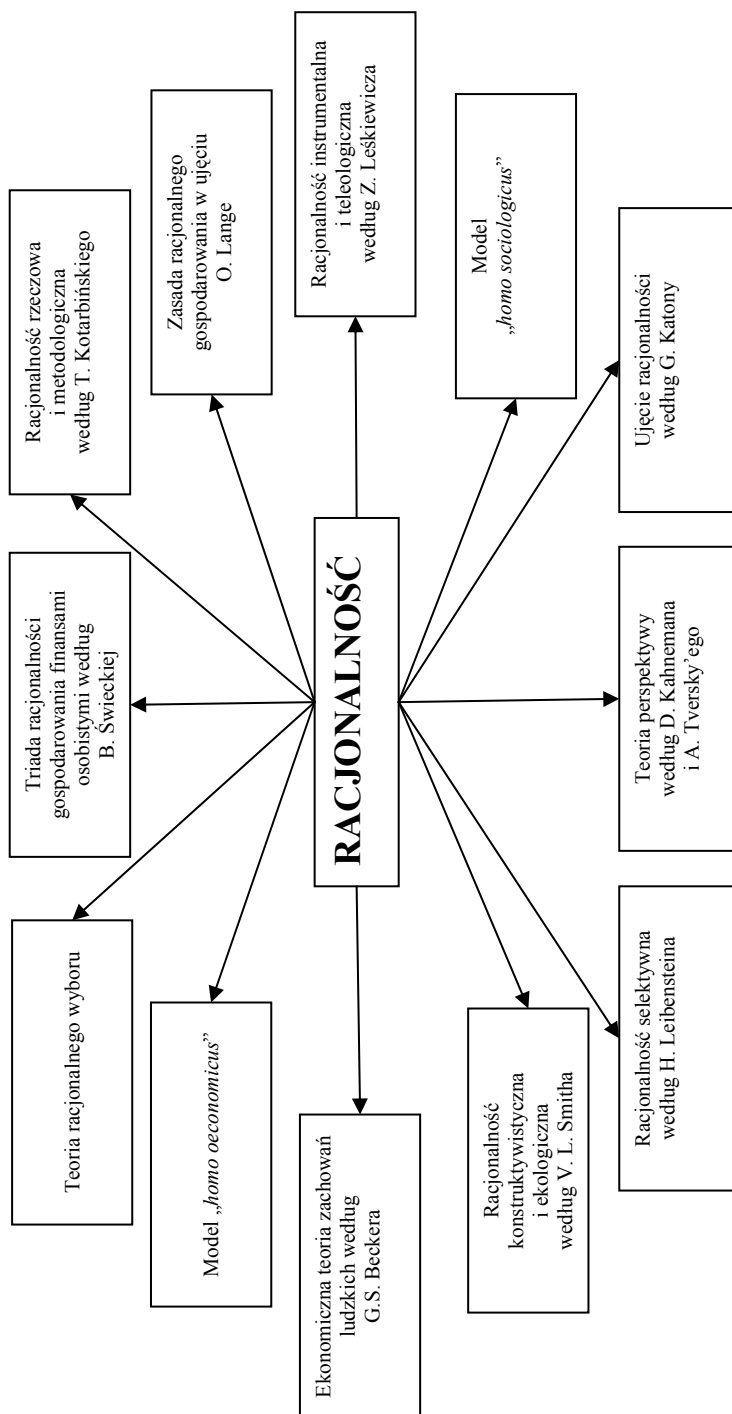
⁴ E. Kieźel: *Zachowania Konsumentów – determinanty, racjonalność*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Katowice 2004, s. 46-48.

⁵ J. Senda: *Podstawowe aspekty racjonalności zachowań konsumenckich*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1998, nr 2, s. 159.

⁶ Zob. O. Lange: *Optymalne decyzje*. PWN, Warszawa 1967.

⁷ Z. Leskiewicz: *Racjonalność w ekonomii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994, s. 45.

⁸ K. Szarzec: *Racjonalny podmiot gospodarczy w klasycznej myśli ekonomicznej i jej współczesnych kontynuacjach*. Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, PTE, Warszawa 2005, s. 9.

Rys. 1. Mind Mapping racjonalności

Źródło: Na podstawie: B. Świecka: *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – skutki – przeciwnskazania*. Difin, Warszawa 2009, s. 45-62.

T. Kotarbiński⁹ wprowadził, a O. Lange¹⁰ spopularyzował wśród ekonomistów dwa rodzaje racjonalności: racjonalność rzeczową oraz racjonalność metodologiczną. Z racjonalnością rzeczową mamy do czynienia, gdy dobór środków odpowiada prawdziwej, obiektywnie istniejącej sytuacji, tzn. rzeczywiście istniejącym faktom, prawom i stosunkom. Z racjonalnością metodologiczną mamy natomiast do czynienia wówczas, gdy dobór środków jest właściwy w świetle posiadanej przez decydenta wiedzy, tzn. gdy wnioskowanie logiczne, decydujące o wyborze środków jest poprawne w ramach posiadanej wiedzy¹¹.

W myśli ekonomicznej dyskusja na temat racjonalności działania podmiotu gospodarczego toczy się głównie wokół modelu *homo oeconomicus*. Głównym jej tematem jest krytyka tego modelu i identyfikacja odstępstw od idealnego, racjonalnego działania gospodarczego, obserwowanych w rzeczywistości gospodarczej. Model *homo oeconomicus*, wprowadzony do ekonomii przez J.S. Milla, przedstawia podmiot działający wyłącznie w sferze gospodarki, który dążąc do maksymalizacji swych celów gospodarczych, dzięki swojej obiektywnie prawdziwej i pełnej wiedzy, działa z racjonalnością metodologiczną, czyli podejmuje dane działanie, dokonując najlepszego wyboru dostępnych środków¹².

G.S. Becker twierdzi, że założenie racjonalności jest definicyjną cechą ekonomii. W swojej pracy¹³ zajmując się zachowaniami ludzi w procesie gospodarowania przyjmuje następujące założenia do swoich analiz:

- ludzkie zachowania mają charakter maksymalizujący,
- występują rynki koordynujące zachowania uczestników,
- preferencje ludzkie są stałe (nie zmieniają się w zależności od bogactwa, kręgów kulturowych).

G.S. Becker dochodzi do wniosku, że człowiek nieustannie kalkuluje i maksymalizuje rozwiązania. Jest *homo oeconomicus*¹⁴. Autor ten podkreśla, iż wiele zjawisk i zachowań daje się wyjaśnić na podstawie założenia o racjonalności ludzkich poczynań¹⁵.

⁹ T. Kotarbiński: *Traktat o dobrej robocie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1982, s. 137-139.

¹⁰ O. Lange: *Dziela*. T. III. PWE, Warszawa 1975, s. 364-448.

¹¹ K. Kłosiński: *Racjonalność w procesach społeczno-gospodarczych*. W: *Racjonalność myślenia, decydowania i działania*. Red. L. Zacher. WSPiZ Koźmiński, Warszawa 2000, s. 99-100.

¹² K. Szarzec: *Op.cit.*, s. 10.

¹³ G.S. Becker: *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. PWN, Warszawa 1990.

¹⁴ J. Hozer, M. Doszyń: *Ekonometria skłonności*. PWE, Warszawa 2014, s. 70.

¹⁵ S. Smyczek, I. Sowa: *Konsument na rynku, zachowania, modele, aplikacje*. Difin, Warszawa 2005, s. 84-85.

Przez długi czas w dziejach ekonomii nikt nie podważał słuszności określenia *homo oeconomicus*. Wątpliwości zaczęły pojawiać się dopiero w latach 50. XX wieku wraz z odkryciem przez Simona racjonalności ograniczonej. Dowiódł on, że wydolność ludzkiego umysłu jest zbyt mała w stosunku do napotykanym problemów, aby mogły być one rozwiązywane w sposób obiektywny i racjonalny. Ludzie napotykać różnego rodzaju ograniczenia czasowe i technologiczne nie są w stanie uzyskać dostępu do wszystkich informacji istotnych dla danego problemu ani nie są zdolni do ich dokładnego przetworzenia. Oznacza to, że ludzie są co najwyżej racjonalni w sposób ograniczony¹⁶.

H. Leibenstein również nie przyjmuje modelu „*homo oeconomicus*” i odrzuca maksymalizującą kalkulację jednostki jako założenie i wprowadza pojęcie racjonalności selektywnej. Racjonalność selektywna to racjonalność, która opiera się na założeniu: ludzie zachowują się tak, jak im się podoba, albo tak, jak im się wydaje, że muszą postępować, albo wybierają jakieś kompromisowe rozwiązanie między dwiema możliwościami¹⁷.

F.A. Hayek wprowadził dwa rodzaje racjonalności: konstruktywistyczną i ekologiczną. Racjonalność konstruktywistyczna odnosi się do jednostek lub organizacji i wiąże się z celowym wykorzystaniem rozumu do analizowania i zalecania działań ocenianych jako lepsze niż alternatywne i możliwe do zrealizowania działania, które także mogą być wybrane. W odniesieniu do instytucji konstruktywizm wiąże się z celowym projektowaniem systemów reguł nastawionych na osiągnięcie pożądanym wyników. W tym znaczeniu konstruktywizm obejmuje „optymalne projektowanie” instytucji z zamiarem stworzenia bodźców, które skłaniałyby podmioty do wybierania lepszych działań niż te, które byłyby wybrane, gdyby przyjęto alternatywne rozwiązania. Racjonalność ekologiczna odnosi się do emergentnego ładu w formie praktyk, norm i ewoluujących reguł instytucjonalnych rządzących działaniami jednostek, które są częścią naszego kulturowego i biologicznego dziedzictwa i które tworzyły się w trakcie interakcji między ludźmi, nie zaś były wynikiem świadomego projektowania przez człowieka¹⁸. V.L. Smith wykazał, że stan równowagi rynkowej osiągnany jest z udziałem niedoskonale poinformowanych ludzi, zaś ich rynkowe interakcje wytwarzają głęboką racjonalność, nazywaną przez autora racjonalnością ekologiczną¹⁹.

¹⁶ M. Czerwonka, B. Gorlewski: *Finanse behawioralne, zachowania inwestorów na rynku*. Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2012, s. 13.

¹⁷ H. Leibenstein: *Poza schematem homo oeconomicus*. PWN, Warszawa 1988, s. 126.

¹⁸ V.L. Smith: *Racjonalność w ekonomii*. Oficyna Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013, s. XXXIV.

¹⁹ Ibid.

2. Gospodarowanie finansami osobistymi

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji finansów osobistych. Niektórzy autorzy utożsamiają pojęcie finansów osobistych z finansami gospodarstw domowych. B. Świecka proponuje przyjęcie dwóch definicji finansów osobistych²⁰:

1. Finanse osobiste *sensu stricte* to dziedzina nauki o finansach zajmująca się pozyskiwaniem środków finansowych, ich gromadzeniem oraz wydatkowaniem przez osoby fizyczne.

2. Finanse osobiste *sensu largo* to dziedzina nauk ekonomicznych związana z gospodarowaniem (zarządzaniem) środkami finansowymi przez członków gospodarstw domowych. Inaczej mówiąc, finanse osobiste to z jednej strony pozyskiwanie, z drugiej wydatkowanie środków, a także oszczędzanie i inwestowanie środków finansowych przez członków gospodarstw domowych. W tym wypadku pojęcie „finanse osobiste *sensu largo*” może być jednoznaczne z pojęciem „finanse gospodarstw domowych”.

Według słownika języka polskiego gospodarowanie to decydowanie o sposobie wykorzystania tego, co się ma²¹. Według T. Kotarbińskiego gospodarowanie należy rozumieć jako gospodarne (ekonomiczne) rozporządzanie zasobami przestrzeni, czasu, materii i energii²². B. Świecka stosując powyższą definicję do finansów osobistych, postrzega gospodarowanie finansami osobistymi jako ekonomiczne rozporządzanie pieniądzem²³, czyli decydowanie o sposobie wykorzystania posiadanych zasobów materialnych, zaś bliskoznaczne pojęcie zarządzania finansami osobistymi jako proces polegający z jednej strony na powiększeniu dochodów, z drugiej odpowiednim ich wydatkowaniu w celu zwiększenia zamożności gospodarstwa domowego i poziomu życia²⁴.

Pojęcia gospodarowanie finansami osobistymi i zarządzanie finansami osobistymi są często utożsamiane w literaturze. Główną różnicą owych pojęć jest perspektywa z jakiej badamy dane zjawisko. Wobec powyższego badając zarządzanie finansami osobistymi opieramy się na dorobku nauk o zarządzaniu, skupiając się na czterech głównych elementach procesu zarządzania, tj.:

– planowanie,

²⁰ B. Świecka: *Finanse osobiste jako subdyscyplina finansów*. W: *Współczesne problemy finansów osobistych*. Red. B. Świecka. CeDeWu, Warszawa 2014, s. 18 (w druku).

²¹ *Słownik języka polskiego*. PWN. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/gospodarowanie> (5.09.2013).

²² T. Kotarbiński: *Op. cit.*, s. 380.

²³ B. Świecka: *Niewypłacalność gospodarstw domowych, przyczyny-skutki-przeciwnskazania*. Di-fin, Warszawa 2009, s. 34.

²⁴ Eadem: *Finanse osobiste...*, *op. cit.*, s. 26-31.

- organizowanie,
- wpływanie,
- kontrolowanie²⁵.

Natomiast używając pojęcia gospodarowania finansami osobistymi badamy dane zjawisko z perspektywy teorii ekonomicznych, koncentrując się na sposobie wykorzystania środków finansowych w konkretnych obszarach finansów osobistych i zależnościach pomiędzy owymi obszarami, do których zaliczyć możemy:

- uzyskiwanie dochodów – otrzymywanie zasobów z zatrudnienia i inwestycji,
- wydatkowanie – biorąc pod uwagę konsekwencje oraz zasadę: wydatki < zarobki,
- oszczędzanie – pieniądze na „czarną godzinę” oraz na krótkoterminowe cele,
- inwestowanie – selekcjonowanie papierów wartościowych w celu uzyskania zysku,
- pożyczanie – mądre nawyki pożyczania i nienadużywanie kredytów,
- zarządzanie ryzykiem – odpowiednie ubezpieczenie pokrywające ryzyko,
- planowanie emerytalne – zabezpieczenie finansowe na późniejsze życie,
- planowanie podatkowe – umiejętne korzystanie z ulg podatkowych,
- transfer majątku – efektywne przeniesienie własności majątku na kolejne pokolenia²⁶.

3. Istota i teorie racjonalności gospodarowania finansami osobistymi

W pierwszej części artykułu omówiony został wymiar prakseologiczny i ekonomiczny racjonalności. Analizując racjonalność gospodarowania finansami osobistymi należy zwrócić również uwagę na socjologiczno-psychologiczny wymiar racjonalności.

Omawiając aspekty socjologiczno-psychologiczne racjonalności należy rozpocząć od koncepcji *homo sociologicus*. Działanie racjonalne człowieka stanowi proces społeczny, który nie jest podporządkowany jedynie egoistycznemu dążeniu do zysku, lecz ma szersze społeczne uwarunkowania. Jest to odrzucenie

²⁵ B. Nogalski, T. Białas, M. Czapiewski: *Zarządzanie w różnych formach własności*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 9.

²⁶ E.T. Garman, R. Forgue: *Personal Finance*. Houghton Mifflin Company, USA 2008, s. 4; J.R. Kapoor, L.R. Dlabay, R.J. Hughes: *Personal Finance*. McGraw-Hill, 2004, s. 4; N. Swart: *Personal Financial Management*. Creda Communication, 2007, s. 17; K. Waliszewski: *Doradztwo finansowe w Polsce*. CeDeWu, Warszawa 2011, s. 38.

modelu *homo oeconomicus* z jego indywidualizmem metodologicznym i uwzględnieniem tylko uwarunkowań ekonomicznych²⁷.

Według G. Katony²⁸ racjonalność zachowania konsumenta jest cechą wyborów rozsądnych, przemyślanych, przed dokonaniem których konsument rozważa różne możliwości oraz ich konsekwencje, dyskutuje planowany zakup w rodzinie czy w gronie znajomych, szuka pełniejszych informacji rynkowych²⁹.

Racjonalność można rozpatrywać w kontekście specyfiki działalności danej jednostki. Zachowanie racjonalne można określić jako wewnętrznie spójne postępowanie, umożliwiające konsumentowi osiągnięcie maksymalnego zadowolenia z konsumpcji. Można zatem powiedzieć, że dana osoba bądź grupa postępuje racjonalnie wówczas, gdy przy danym rozporządzalnym dochodzie stara się zakupić takie ilości dóbr, które dostarczają jej największej satysfakcji. Racjonalne zachowanie nie oznacza jednak, że ludzie nie popełniają błędów ani też, że zachowują się egoistycznie. Zachowanie to nie wymaga także doskonałej informacji. Co więcej, wśród osób fizycznych i umysłowych ograniczeń działania istotną rolę odgrywają często siły zwyczaju lub uzależnienia. Te psychologiczne nawyki mogą utrudniać proces wyboru i prowadzić do pomyłek, nie powstrzymują jednak ludzi przed działaniem racjonalnym. To co określa się mianem postępowania racjonalnego dotyczy wyłącznie jednostki, a nie zewnętrznych obserwatorów czy też społecznej krytyki. Ze względu więc na różnice w procesach wartościowania i ocen to, co wydaje się racjonalne jednej osobie, nie musi być uznane za racjonalne przez drugą. Ponadto, należy także pamiętać i o tym, że racjonalność odnosi się do dokonanych przez jednostkę wyborów lub podjętych decyzji, a nie do efektów. Zachowanie racjonalne opiera się na trzech podstawowych założeniach, z których wynika, że dana jednostka:

- ma określone preferencje, które potrafi określić,
- jest skłonna uporządkować w sposób zewnętrznie spójny wszystkie odczuwane przez siebie potrzeby – od najbardziej pożądanых do najmniej intensywnych,
- dokonuje wewnętrznie spójnych wyborów w celu maksymalizacji swojego zadowolenia³⁰.

²⁷ L. Altusser: *Przedmiot „Kapitału”*. W: L. Altusser, E. Balibar: *Czytanie „Kapitału”*. Warszawa 1975, s. 229-281.

²⁸ G. Katona: *The Powerful Consumer. Psychological Studies of the American Economy*. New York 1960.

²⁹ E. Kieźel: *Rachunek konsumenta a racjonalność zachowań konsumpcyjnych*. „Marketing i Rynek” 1999, nr 4.

³⁰ T. Zalega: *Konsumpcja, determinanty, teorie, modele*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012, s. 31.

B. Świecka proponuje spojrzenie na racjonalność gospodarowania finansami osobistymi jako na triadę:

1. Racjonalność pełna (absolutna, nieograniczona) – polegająca na spełnieniu postulatów prakseologicznych (nakłady-efekty). Gospodarstwo domowe powinno kierować się racjonalnością pełną, ale w praktyce jest to raczej niemożliwe.

2. Racjonalność ograniczona – racjonalność, której ograniczenia wynikają z przesłanek uniemożliwiających osiągnięcia pełnej (nieograniczonej) racjonalności. Ograniczeniem racjonalności decyzji gospodarstw domowych jest niezgodność celów, brak pełnej informacji o ofertach i produktach finansowych. Ograniczeniem jest fakt, iż gospodarstwo domowe na ogół nie jest w stanie dokonać wszystkich potrzebnych obliczeń i porównać możliwości wyboru, dlatego stosują często heurystyki, które niezapewniają wyboru optymalnego, a wybór satysfakcjonujący³¹. W praktyce gospodarstwa domowe właśnie z taką kategorią racjonalności spotykają się podczas podejmowania decyzji finansowych.

3. Racjonalność selektywna – polega na tym, że ludzie w różnym stopniu, nie zawsze maksymalnym, dążą do zaspokojenia swoich celów³².

Podsumowanie

W dorobku naukowym nauk ekonomicznych zagadnienie racjonalności zostało już szeroko omówione, co nie oznacza, że wszystko już na ten temat napisano. Ze względu na niejednorodność definiowania owego pojęcia oraz różnorodność metod pomiaru racjonalności problem ten jest nadal aktualny i istotny dla rozwoju nauki. W dobie kryzysu finansowego ważnym kierunkiem badań i dyskusji wydaje się racjonalność gospodarowania finansami przez gospodarstwa domowe. Nie można łatwo stwierdzić, że jedne decyzje są racjonalne, a drugie nie dla każdego gospodarstwa domowego, gdyż stopień racjonalności danej decyzji zależy od wielu czynników społeczno-gospodarczych oddziałujących na dane gospodarstwo domowe. Wydaje się słuszne przyjęcie kilku poziomów racjonalności gospodarowania finansami osobistymi (pełna, ograniczona, selektywna) w celu zrozumienia i ewaluacji podejmowanych przez gospodarstwa domowe decyzji finansowych.

³¹ Zasada satysfakcji polega na szukaniu takiej opcji, która jest dla decydenta (osoby fizycznej, gospodarstwa domowego) wystarczająco dobra, tj. spełnia wiele różnych jego wymagań.

³² B. Świecka: *Finanse osobiste...*, op. cit., s. 61-62.

Bibliografia

- Altusser L.: *Przedmiot „Kapitału”*. W: L. Altusser, E. Balibar: *Czytanie „Kapitału”*. Warszawa 1975.
- Becker G.S.: *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. PWN, Warszawa 1990.
- Bodie Z., Merton R.: *Finanse*. PWE, Warszawa 2003.
- Czerwinka M., Gorlewski B.: *Finanse behawioralne, zachowania inwestorów na rynku*. Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2012.
- Hozer J., Doszyń M.: *Ekonometria skłonności*. PWE, Warszawa 2014.
- Kapoor J.R., Dlabay L.R., Hughes R.J.: *Personal Finance 8th*. McGraw-Hill, New York 2007.
- Katona G.: *The Powerful Consumer. Psychological Studies of the American Economy*. New York 1960.
- Kieźel E.: *Rachunek konsumenta a racjonalność zachowań konsumpcyjnych*. „Marketing i Rynek” 1999, nr 4.
- Kieźel E.: *Zachowania konsumentów – determinanty, racjonalność*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Katowice 2004.
- Kłosiński K.: *Racjonalność w procesach społeczno-gospodarczych*. W: *Racjonalność myślenia, decydowania i działania*. Red. L. Zacher. WSPiZ Koźmiński, Warszawa 2000.
- Kotarbiński T.: *Traktat o dobrej robocie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1982.
- Lange O.: *Dzieła*. T. III. PWE, Warszawa 1975.
- Lange O.: *Optymalne decyzje*. PWN, Warszawa 1967.
- Leibenstein H.: *Poza schematem homo oeconomicus*. PWN, Warszawa 1988.
- Leskiewicz Z.: *Racjonalność w ekonomii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1994.
- Senda J.: *Podstawowe aspekty racjonalności zachowań konsumenckich*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1998, nr 2.
- Słownik języka polskiego*. T. III. PWN, Warszawa 1999.
- Smith V.L.: *Racjonalność w ekonomii*. Oficyna Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013.
- Smyczek S., Sowa I.: *Konsument na rynku, zachowania, modele, aplikacje*. Difin, Warszawa 2005.
- Swart N.: *Personal Financial Management*. Creda Communication, 2007.

Szarzec K.: *Racjonalny podmiot gospodarczy w klasycznej myśli ekonomicznej i jej współczesnych kontynuacjach*. Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, PTE, Warszawa 2005.

Świecka B.: *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – skutki – przeciwwskazania*. Difin, Warszawa 2009.

Unold J.: *Racjonalność – kategoria indywidualistyczna czy zbiorowa? W: Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*. Red. T. Dudycz. Prace Naukowe. AE, Wrocław 2005, nr 1060.

Zalega T.: *Konsumpcja, determinanty, teorie, modele*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012.

PERSONAL FINANCE MANAGEMENT RATIONALITY

Summary

This article raises the problem of rationality management of personal finances, discussing issues such as the selection of theories of rationality in economics, the essence of the process of managing of personal finances, the concept of rational management of personal finances. This article aims to systematize approaches of rationality in relation to the management of personal finances.